

ФОРМУВАННЯ МІЖГАЛУЗЕВИХ ЗВ'ЯЗКІВ ЯК ОДИН З ЧИННИКІВ УТВОРЕННЯ МІЖГАЛУЗЕВИХ ВІДНОСИН В АГРАРНІЙ СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

У статті розглянуто питання формування системного утворення міжгалузевих відносин в агропромисловому комплексі. Розкрито основні напрямки розвитку сільського господарства як головної ланки агропромислового комплексу. Показано позитивні і негативні сторони агропромислової інтеграції. Досліджено взаємозв'язки цілей міжгалузевого комплексу.

The article deals with the formation of the system formation of inter relations in agriculture. The basic directions of development of agriculture as the main link of agricultural complex are revealed. The positive and negative aspects of agricultural integration are showed. The relationship purposes of interbranch complex are investigated.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Економічна криза останніх років вразила всі галузі національної економіки, особливо руйнівних наслідків зазнало безпосередньо сільське господарство. На думку автора це відбулося у зв'язку з невідповідністю між вхідними і вихідними матеріально-технічними ресурсами, які поєднують аграрну сферу з іншими галузями в процесі міжгалузевого обміну. Економічною передумовою виникнення міжгосподарських зв'язків є повна реалізація інтересу підприємства. Міжгалузеві зв'язки розвиваються і виникають як наслідок необхідності реалізації того чи іншого інтересу. Якщо це інтереси конкретного працівника або групи відокремленого колективу, то вони можуть бути реалізовані частково в межах підприємства. Об'єктивні ж умови повної реалізації цього інтересу вимагають, щоб підприємство вступало в певні міжгосподарські зв'язки з іншими підприємствами-суміжниками. Виробнича передумова необхідності подальшого розвитку міжгосподарських зв'язків – це вимога інтенсивної технології. В умовах удосконалення виробництва прогресивна техніка і технологія є головним фактором спеціалізації та кооперації на основі поділу праці. У зв'язку з цим виникає необхідність встановлення більш довготривалих міжгосподарських зв'язків з іншими підприємствами, постачальниками сировини і напівфабрикатів, що вимагають постійного закріплення та забезпечення безперервності виробництва. Перехід на новий рівень організації міжгосподарських зв'язків підвищує роль економічного механізму в закріпленні нової спеціалізації та міжгосподарської кооперації. Організаційна передумова необхідності більш тісних міжгосподарських зв'язків і їх зміцнення – це підвищення ступеня самостійності підприємств і об'єднань. Реально воно можливе у випадку, якщо підприємства і об'єднання зможуть виходити на прямі зв'язки й укладати самостійно господарські договори [1, с.6].

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Теоретико-методологічні основи міжгалузевих відносин в АПК досліджені вченими економістами-аграрниками: Л. М. Березіною, В. Л. Валентиновим, Т. В. Гагалюком, П. І. Гайдуцьким, І. П. Милько, Ю. О. Нестерчук, П. Т. Саблуком, В. П. Ситником, Л. М. Черчиком, О. М. Шпичаком та ін. П. Т. Саблук, М. Й. Малік, В. Л. Валентинов [2, с.153] вважають, що в основі цілісності міжгалузевих зв'язків лежить функціонально-галузева структура міжгалузевого комплексу. Цілісність забезпечується оптимальним типом структури. Причому важливість пропорційного розвитку сільського господарства і промисловості обумовлюється не лише внутрішніми зв'язками системи агропромислового виробництва, але й зв'язками цієї системи з іншими галузями економіки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Рівень розвитку міжгалузевих відносин формують в сучасних умовах стратегічну основу сталого економічного зростання сільського господарства країни. Незважаючи на те, що аналіз міжгалузевих економічних відносин завжди був одним із головних завдань економічної науки, актуальність проблеми значно зростає на сучасному етапі розвитку економіки. Потребують подальшого дослідження питання, які спрямовані на пошук методологічних підходів до дослідження міжгалузевих зв'язків, як основ міжгалузевих відносин.

Постановка завдання. Мета статті є оптимальний підбір взаємопов'язаних галузей, раціональний підбір галузей та підприємств зі спільними фінансовими інтересами із дотриманням відповідних пропорцій між ними, ефективним природно-географічним розміщенням продуктивних сил. Проблеми розв'язання системи міжгалузевих зв'язків, як свідчить досвід економічно розвинених країн світу, сприяє підвищенню ефективності функціонування всіх галузей агропромислового комплексу. Дослідження глибинних процесів міжгалузевих відносин є важливим елементом для розуміння тенденцій та напрямів розвитку національної економіки, формування адекватної політики. Саме з цих процесів виникає необхідність методологічного з'ясування природи нееквівалентності міжгалузевого обміну, його витоків, обґрунтування шляхів зменшення негативних наслідків у галузях і сферах агропромислового комплексу. Проблеми формування та регулювання нееквівалентних міжгалузевих відносин потребують детального вивчення та дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжгосподарські зв'язки всередині кожної галузі між підприємствами – результат прояву реалізації їх інтересів. Взаємоузгодження цих інтересів вимагає постійного втручання з боку відповідних відомств з метою регулювання виробничих відносин. Якби не встановлювалися економічні процеси та взаємозв'язки, всі вони так чи інакше позначаються на інтересах підприємства. При виробничих та економічних відносинах знаходять відображення об'єктивні і суб'єктивні протиріччя, які притаманні міжгосподарським зв'язкам. Будучи найважливішим методом здійснення взаємного узгодження інтересів підприємств, міжгалузеві зв'язки повинні сприяти вирішенню цих протиріч шляхом вдосконалення форм і методів впливу через спонукальні мотиви колективу на їх інтереси. Поетапне та планомірне регулювання виробничо-економічних відносин між підприємствами через рішення суперечностей і узгодження розрізняються інтересів є основним економічним змістом механізму розвитку міжгосподарських зв'язків. Міжгосподарські зв'язки забезпечують ефективне функціонування агропромислового комплексу (АПК) і створюють соціально-економічні умови для задоволення суспільних потреб. Перш за все це стосується ліквідації соціально-економічних і культурно-побутових відмінностей між містом і селом. Матеріальною основою і об'єктивною передумовою ліквідації цих відмінностей є формування і розвиток народногосподарського АПК, який неможливий без розвинених міжгосподарських зв'язків. На сучасному етапі визнані в основному такі міжгосподарські зв'язки в системі АПК: сільського господарства з галузями матеріально-технічного забезпечення: сільського господарства з галузями виробничо-технічного обслуговування; сфер виробництва сільськогосподарської продукції, заготовок, транспортування, зберігання, переробки та реалізації. При цьому система економічних взаємовідносин підприємств в умовах міжгосподарської кооперації та агропромислової інтеграції розглядається не як зв'язок, а як сукупність організаційно-економічних заходів, що забезпечують підприємствам необхідні умови ефективного впливу економічного механізму через договірні відносини на подальший погоджений розвиток міжгосподарських зв'язків. Передбачається, що їх узгоджений розвиток має забезпечити не тільки єдність кінцевої мети, але і синхронність, пропорційність, ритмічність і оптимальний режим роботи всіх ланок єдиного технологічного ланцюга інтегрованого виробництва.

Вважаємо, що систему економічних взаємовідносин в умовах міжгосподарської кооперації та агропромислової інтеграції агропромислового комплексу необхідно розглядати як структурну складову частину виробничо-економічних зв'язків.

Організація міжгосподарських зв'язків підприємств на основі їх узгоджених спільних дій і зусиль розглядається як засіб забезпечення єдності мети інтегрованого виробництва, спрямованого на скорочення втрат і збереження якості виробленої продукції в процесі виробництва, заготівлі, переробці та реалізації сільськогосподарської продукції. У виборі форм міжгосподарських зв'язків підприємств у процесі виробництва, переробки і реалізації сільськогосподарської продукції існують різні концепції. Вони відрізняються в основному теоретичною постановкою і багатьма організаційними рішеннями. Найбільш поширена концепція вибору оптимальної форми міжгосподарських зв'язків підприємств полягає в тому, що прогресивною формою зв'язків є та, яка забезпечує постійні стійкі зв'язки між підприємствами з виробництва, переробки і реалізації продукції. При цьому беруться різні організаційні рішення, які сприяють виконанню державного замовлення без урахування ефективності заготовок, переробки та реалізації. Такі і подібні постановки концепції приводили і можуть привести до негативних наслідків. Так, організаційно-технологічні зв'язки підприємств здійснювалися через численних посередників, нераціональних форм заготовок, способів зберігання і транспортування, які є гальмом у прискоренні поставки сировини і продукції безпосередньому споживачу, призводить до значних втрат сільськогосподарської продукції в процесі заготівлі, переробки та реалізації [1, с.8–9]. У системі економічних взаємовідносин міжгосподарські зв'язки підприємств розглядаються як первинна інстанція у задоволенні вимог організаційно-технологічних рішень у просуванні продукту або напівфабрикату між ланками технологічного ланцюга кінцевого продукту, з одного боку, і як одна з необхідних умов реалізації госпрозрахункових інтересів підприємств – з іншого. Дана теоретична постановка питання в умовах міжгалузевих зв'язків виявляється в тому, що ефективність виробничих зв'язків, що забезпечують реалізацію вимог прогресивної технології, підвищення ступеня самостійності підприємств і об'єднань, обумовлюється і визначається формою заготовок сільськогосподарської продукції та умовами міжгосподарських взаємних поставок. Основний напрям реалізації такої концепції полягає в удосконаленні організації виробничих зв'язків шляхом переходу підприємств і об'єднань на прямі зв'язки між підприємствами-виробниками і споживачами, а також впровадження прогресивних способів заготовок, зберігання і переробки, що сприяють максимальному скороченню втрат сільськогосподарської продукції. Вона передбачає забезпечення ефективного функціонування АПК та створення соціально-економічних умов для задоволення суспільних потреб. Виробничі зв'язки як результат поглиблення суспільного розподілу праці в умовах агропромислової інтеграції повинні забезпечувати взаємодію структурних елементів інтегрованого виробництва на основі обміну між ними продуктами. Процес суспільного поділу праці сприяє подальшого розчленування і диференціації натуральної форми продукту праці. Збільшення асортименту виробленої і споживаної продукції є одним з показників, що характеризують подальше підвищення рівня суспільного розподілу праці. Поряд з цим розвиток суспільного розподілу праці об'єктивно вимагає встановлення зв'язків у вигляді обміну продуктами праці між різними сферами суспільного виробництва.

Встановлені міжгосподарські зв'язки можуть ефективно функціонувати за таких умов: коли споживачу постійно потрібна продукція, яку виробляє виробник, і коли виробник має реальні можливості для задоволення потреб споживача. Це організаційна передумова встановлення зв'язків. Економічною передумовою їх розвитку є можливість еквівалентного відшкодування споживачем за поставлену продукцію, з одного боку, економічна зацікавленість у постачанні сировинної продукції виробником – з іншого. Організаційна та економічна передумова міжгосподарських зв'язків – це лицьові сторони одного і того ж інтеграційного процесу. Наприклад, для ефективного функціонування міжгосподарських зв'язків з боку споживача мало мати потребу в тому чи іншому вигляді сировинної продукції, необхідна можливість забезпечувати еквівалентний обмін, а виробнику мало мати реальні можливості в задоволенні сировинної продукції того чи іншого споживача, доцільно бути зацікавленим в задоволенні потреб споживача. Організаційні та економічні передумови повинні пов'язуватися між собою. Вони тісно переплітаються, і, якщо один з названих

елементів умов випадає, це знижує ефективність взаємовідносин підприємств. Функціонування і розвиток міжгосподарських зв'язків має базуватися на таких принципах: рівноправність договірних сторін; обов'язковості та відповідальності партнерів; відповідно до законодавства та плану; комплексності, динамічності, пропорційності, ритмічності та синхронності, що забезпечують оптимальний режим роботи всіх ланок єдиної організаційно-технологічного ланцюга інтегрованого виробництва; зацікавленості в розвитку і зміцненні виробничих зв'язків, підвищення ефективності кінцевих результатів інтегрованого виробництва; контролі (взаємне і з боку вищестоящих організацій). Реалізація зазначених принципів залежить від таких факторів, що визначають тенденції розвитку міжгосподарських зв'язків: розміщення виробничих потужностей інтегрованих підприємств і їх відповідності сировинну базу; рівня спеціалізації і концентрації виробництва виробника і їх відповідності можливостям споживача; ступеня відособленості і самостійності підприємств, поділ їх технологічного циклу і функцій; стану формування та розвитку матеріально-технічної бази партнерів; можливості переходу на прогресивні форми прямих зв'язків; прогресивних способів зберігання продукції; ступеня механізації і рівня індустріалізації технологічних процесів; умови і технологічного стану перевезень сировини, напівфабрикатів і готової продукції; ритмічності виробництва та відповідності вимогам поставки проміжної продукції; біологічних особливостей сільськогосподарської продукції; ступеня зацікавленості та рівня економічного, матеріального і морального стимулювання виконання міжгосподарських взаємопоставок [1, с.11–12].

Сільське господарство нашої держави в сучасних умовах – це багатогалузева система, яка виконує головну стадію технологічного процесу – відтворення продовольства. Інші стадії цього відтворення виконують окремі галузі сільського господарства. Галузі, які входять до складу агропромислового комплексу, самостійно функціонують з власними закономірностями розвитку та з властивими їй рисами. Крім того, кожна галузь виконує спеціальні завдання, які мають проміжний характер у технологічній системі АПК. Внутрігалузеві зв'язки поєднують як специфічні, так і загальні риси. Кожна з цих галузей – це самостійний технологічний цикл, а саме: виробництво сировини, промислова переробка, заготівля, транспортування та реалізація готової продукції. Зв'язки між стадіями технологічного процесу складають єдину міжгалузеву систему від виробництва до реалізації кінцевої продукції у вигляді продовольства. Як відомо, такі взаємозв'язки в агропромисловому комплексі виникають як «по вертикалі», так і «по горизонталі». Основними завданнями міжгалузевих зв'язків в АПК є: – підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва; – агропромислова інтеграція та міжгосподарська кооперація; – збалансований та пропорційний розвиток АПК; – оперативне розв'язання міжгалузевих проблем, які виникають при галузевих взаємодіях; – своєчасне використання додаткових резервів з метою збільшення виробництва продовольчих товарів та сільськогосподарської продукції; – удосконалення галузевої структури агропромислового комплексу.

Вітчизняні вчені неодноразово вказували на розбалансування міжгалузевих економічних відносин і наростання диспаритету внаслідок безсистемних трансформацій у вітчизняному агропромисловому комплексі [2, с.153; 3, с.5–12]. Сучасний стан міжгалузевого обміну в АПК можна охарактеризувати через прояв його технологічної цілісності: залежність сільського господарства від суміжних галузей, при якій економічні зв'язки не є ефективними через порушення еквівалентних пропорцій міжгалузевого обміну [4, с.18–22]. Автор вважає, що потребує подальшого розвитку наукової дискусії, детального вивчення, дослідження та аналіз проблем формування та регулювання нееквівалентних міжгалузевих відносин. Деякі вчені стверджують, що одним із головних чинників розвитку національного АПК та формування в ньому адекватного виробничого потенціалу є удосконалення взаємозв'язків між промисловістю, яка забезпечує аграрний сектор необхідними засобами і предметами праці та переробляє сільськогосподарську сировину, і сільським господарством як специфічною галуззю економіки [5, с.55]. В економічній літературі деякі автори поділяють міжгалузеві зв'язки на: зв'язки

управління; зв'язки розвитку; функціональні зв'язки; синергічні зв'язки. Як міжгалузеві можна вирізнити такі типи відносин за такими властивостями галузей:

- наявність тісних виробничих, комерційних та інших зв'язків;
- вирішення актуальних економічних проблем;
- об'єднання ланок в єдину виробничо-технологічну систему;
- випуск взаємопов'язаної продукції;
- виконання певної функції в економічній системі;
- загальне управління.

Взаємозв'язки цілей міжгалузевого комплексу представлено на рис. 1.

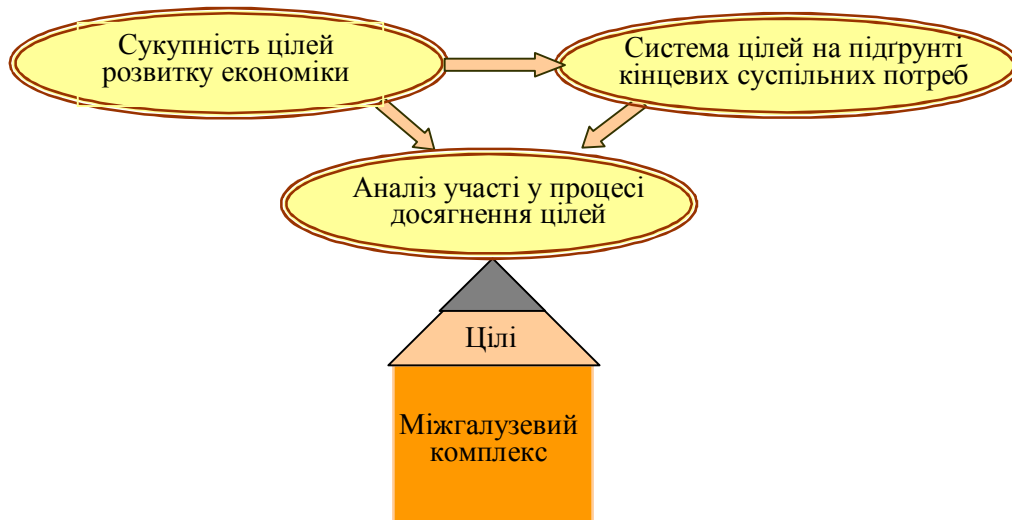

Рис.1. Взаємозв'язки цілей міжгалузевого комплексу (авторська розробка)

Дослідження теоретичних основ і аналіз методологічних принципів інтеграції в економіці, деякі автори дійшли до висновку, що інтеграція є стороною розвитку, яка пов'язана з об'єднанням у ціле розрізнених частин. Вона є своєрідною реакцією на процеси диференціації, що відбуваються у всіх сферах буття й пізнання. Поновлення єдності відбувається шляхом перетворення складових елементів, наділення їх новими якостями. Ступінь і інтенсивність цих перетворень багато в чому визначаються внутрішніми можливостями елементів інтеграції, а також цільовими настановами, що визначають межі її функціонування й розвитку. Інтеграція є системою відносин і зв'язків між цілим і його частинами [6, с.42–43]. Нормалізація соціально-економічної ситуації в агропромисловому комплексі значною мірою залежить від характеру відносин між галузями, які входять до його складу. Доведено, що забезпечення еквівалентності міжгалузевих відносин в агропромисловому комплексі потребує, в першу чергу, розробки економічних заходів державної підтримки та державного регулювання. На думку В. Л. Валентинова, розробка цих шляхів має враховувати можливості стихійної інституційної еволюції міжгалузевих відносин, зокрема у формі вертикальної координації [7, с.15].

Автор вважає, що вибір оптимальної форми вертикальної інтеграції (контрактної, асоціативної або поглинаючої) створює умови для функціонування суб'єктів ринку. Під вертикальною інтеграцією розуміють розвиток міжгалузевих зв'язків, співпрацю сільськогосподарських, промислових та інших підприємств АПК, які технологічно пов'язані між собою єдиним процесом виробництва сільськогосподарської сировини, її промислової переробки та реалізації готової продукції [8, с.29]. Горизонтальна агропромислова інтеграція встановлює єдині правила гри завдяки своєму організуючому впливу на сільськогосподарський ринок через стабілізацію економічного стану учасників, підвищення їх конкурентоздатності. Позитивні та негативні сторони агропромислової інтеграції представлені в табл. 1. Таким чином, основними формами міжгалузевих відносин в агропромисловій сфері є вертикальна та горизонтальна координації.

Позитивні та негативні сторони агропромислової інтеграції

Горизонтальна інтеграція		Вертикальна інтеграція	
позитивна сторона	негативна сторона	позитивна сторона	негативна сторона
Зниження витрат (ліквідація дублюючих процесів)	Зміна зайнятості виробничої структури (при ліквідації дублюючих процесів)	Оптимізація внутрішніх процесів виробництва продукції	Входження до нового ринку (брак досвіду)
Зниження витрат за рахунок ефекту масовості (оптова закупівля)	Зниження рівня диверсифікації	Зменшення витрат виробництва продукції	Залежність від постачальників
Зниження витрат за рахунок зменшення конкуренції і трансакцій	Довгостроковість інтеграційних процесів	Зниження впливу взаємозалежного зовнішнього середовища	Зменшення гнучкості (необхідність врахування потреб власного виробництва)

Дослідження свідчить, що вертикальна агропромислова інтеграція – це об'єднання двох і більш компаній, які зв'язані між собою різними стадіями виробництва одного товару, промислової переробки та реалізації готової продукції. На думку автора, вертикальна координація не тільки усуває нееквівалентність у міжгалузевих відносинах, а й сприяє прискореному процесу відповідних структурних змін в агропромисловій сфері.

Висновки і перспективи подальших розробок. Автор вважає, що основними напрямками розвитку сільського господарства як головної ланки агропромислового комплексу є:

- швидкий, випереджувальний розвиток виробничих галузей;
- прискорення темпів розвитку в переробній промисловості;
- всебічний розвиток виробничої та соціальної інфраструктур ;
- підвищення добробуту, культури, медичного обслуговування;
- створення сучасної бази по збереженню та переробці сільськогосподарської продукції;
- впровадження безвідходних технологій.

Узагальнюючи опрацьовану літературу, можна зробити висновок, що перспективним напрямком формування міжгалузевих зв'язків як одного з чинників утворення міжгалузевих відносин в аграрній сфері економіки є подальше впровадження вертикально-інтегрованих структур.

Список використаної літератури

1. Фролов В. И. Экономический механизм межхозяйственных связей в АПК / В. И. Фролов. – М.: Агропромиздат, 1989. – 144 с.
2. Саблук П. Т. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології / П. Т. Саблук, М. Й. Малік, В. Л. Валентинов. – К.: ІАЕ, 2002. – 294 с.
3. Шпичак О. М. Теоретичні основи необхідності дотримання еквівалентності обміну в АПК та шляхи його досягнення / О. М. Шпичак. // Вісник аграрної науки. – 2002. – №2. – С. 5–12.
4. Нестерчук Ю. О. Сучасний стан та перспективи розвитку міжгалузевих економічних відносин в АПК / Ю. О. Нестерчук // Агроінком.. – 2008. – №1–2 – С. 18–22.
5. Трегобчук В. М. Економічні проблеми відтворення і модернізації ресурсного потенціалу АПК / В. М. Трегобчук // Економіка АПК. – 1999. – №1. – с. 54–58.
6. Косіюк О. М. Теоретичні і практичні аспекти інтеграції організації у ринковій економіці / О. М. Косіюк // Вісник Хмельницького національного університету . – 2010. – № 3, – Т. 3. – С. 42–43.
7. Валентинов В. Л. Вертикальна координація як фактор забезпечення еквівалентності міжгалузевих відносин в АПК / В. Л. Валентинов // Економіка АПК. – 2008. – №6 . – С. 15–19.
8. Минаков И. А. Кооперация и агропромышленная интеграция в АПК / И. А. Минаков. – М.: Колос. – 2007. – 264 с.
9. Вертикальная и горизонтальная интеграция : менеджмент От и До [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http : www.management.ru/archives/113](http://www.management.ru/archives/113).

Прийнято до друку 21.09.2012